

Editoria di Modena, Roma, Italy

Topical issues of pedagogy

Reviewers:

Valeriy Okulich-Kazarin,

*Doctor of Educational Sciences, Professor Pedagogical University of Cracow
(Poland)*

Zharovtseva Tatyana Hryhorevna,

*Doctor of Educational Sciences, Professor
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky*

Topical issues of pedagogy: Collective monograph. - Edizioni Magi, Roma, Italy, 2019. - 228 p.

ISBN 978-88-89655-13-5

Modern educational system is characterized by dramatic changes in all of its links, aimed at achieving a new quality of education. The concept of modernization of education and strategy define the main priorities of these changes - update the objectives and content of education, educational methods and technologies based on the latest achievements of science teaching and innovative approaches to improve it. The book This textbook contains material that reveals the reasons for the need of educational innovations and their implementation in a professional school in modern conditions; the basic concepts, theories and concepts on which they are based; the nature and patterns of pedagogical innovations.

Collective monograph is intended for politicians, scientists, entrepreneurs, teachers, postgraduate students, students, in the field of educational technology specialists.

ISBN 978-88-89655-13-5

© 2019 Copyright by Editoria di Modena
© 2019 Authors of the articles

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ГУМАННОСТІ В УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ

Канішевська Любов Вікторівна,
доктор педагогічних наук, професор
Інститут проблем виховання НАПН України (м. Київ, Україна)

Вишнівська Наталія Володимирівна
кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри початкової освіти
Київський університет імені Бориса Грінченка (м. Київ, Україна)

Актуальність дослідження обраної теми обумовлена необхідністю докорінних змін у різних сферах життєдіяльності сучасного українського суспільства, пошуком ефективних шляхів гуманізації виховання підростаючого покоління.

У державних документах – Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, а також Законах України «Про охорону дитинства», «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Основних орієнтирах виховання учнів 1–11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів України, Концепції виховання гуманістичних цінностей учнів загальноосвітньої школи – пріоритетними напрямками визначається виховання гуманності у молодого покоління.

Основні напрями та принципи організації позаурочної діяльності у загальноосвітніх школах-інтернатах набули висвітлення у працях Н. Вишнівської [3; 4; 5; 6], О. Голуб [9], Л. Канішевської [14; 18; 19; 20; 21; 23; 24; 37; 46], А. Толкачової [35], А. Хуанхо [36] та ін.

Виклад основного матеріалу. За словником В. Даля «гуманний» трактується як людяний, людський, притаманний людині; людинолюбний, милосердний [11, с. 408].

Похідним від цього поняття є «гуманність» – особистісна якість, зміст якої зумовлений додержанням принципу гуманізму; це людинолюбство, повага до людини, віра в її сили, людську гідність, потенційні можливості [21, с. 13].

Важливим періодом у вихованні гуманності є молодший шкільний вік,

коли в дитини формуються основи світогляду, переважає емоційна сфера у сприйнятті оточуючих; проявляється інтерес до змісту моральних правил, до життя і діяльності дорослих; здатність до емпатії та емоційної рефлексії.

Особливої актуальності набуває проблема виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів.

У школах-інтернатах зосереджено дуже специфічний контингент дітей. Аналіз складу контингенту вихованців інтернатних закладів свідчить, що в них переважають діти, батьки яких позбавлені батьківських прав або відмовились від дитини при народженні; діти, покинуті батьками напризволяще; діти з малозабезпечених та багатодітних сімей [12, с. 5; 27; 40].

Більшість з учнів цих закладів – педагогічно занедбані та мають негативний життєвий досвід, для них характерними є деприваційний синдром, байдужість до навчання, пасивність, труднощі у спілкуванні з оточуючими людьми, поверховість почуттів, схильність до нервових зривів, підвищена вразливість, агресивність, недовіра до дорослих, орієнтація поведінки на покроковий контроль із боку педагогів, споживацьке ставлення до держави і суспільства [16, с. 3; 48].

Головними завданнями загальноосвітніх шкіл-інтернатів різних типів на сучасному етапі є: забезпечення утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей із багатодітних та малозабезпечених родин; створення умов для розвитку фізичного, соціального та психічного здоров'я вихованців; засвоєння освітніх програм, навчання і виховання в інтересах особистості, суспільства і держави; соціальний захист, медико-психолого-педагогічна реабілітація та соціальна адаптація вихованців; охорона прав та інтересів школярів; підготовка вихованців до самостійного життя [20, с. 84].

Дослідження специфіки формування гуманності в учнів молодшого шкільного віку у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів вимагає врахування двох груп чинників. *До першої групи чинників* відносяться наступні: потенціал позаурочної діяльності шкіл-інтернатів у контексті виховання гуманності в

учнів молодшого шкільного віку; сенситивність молодшого шкільного віку щодо виховання гуманності у названої вище категорії дітей (висока чутливість нервової системи; формування стійких стереотипів моральної поведінки і діяльності; здатність до емпатії та емоційної рефлексії; інтерес до змісту моральних правил, до життя і діяльності дорослих людей тощо). До другої групи віднесено чинники, що ускладнюють процес виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів: соціальне сирітство; специфіка контингенту учнів інтернатних закладів [21, с. 15–16].

Виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів визначається комплексом педагогічних умов. Визначаючи педагогічні умови, здатні забезпечити досягнення учнями молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів необхідного рівня вихованості гуманності, зважали на те, що їх дотримання має становити певний комплекс, оскільки випадкові умови не сприяють досягненню передбачуваного результату.

Визначено педагогічні умови виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів: гуманізація взаємин у системі «педагог–учень», «учень–учень» [1; 28; 33; 42; 43; 44]; змістове і методичне забезпечення процесу виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів; залучення учнів молодшого шкільного віку до гуманістично спрямованої діяльності; підвищення рівня готовності педагогів шкіл-інтернатів до виховання гуманності в учнів.

Гуманізація взаємин у системі «педагог–учень», «учень–учень» охоплювала такі напрями: 1) гуманізація відносин у педагогічному колективі школи-інтернату, яка полягала у формуванні та розвитку гуманістичних форм взаємин між педагогами, створенні комфортного психологічного мікроклімату; 2) гуманізація виховного процесу, що передбачала задоволення потреб вихованців у спілкуванні, самовираженні, розвитку гуманістичних почуттів, поцінуванні індивідуальності та неповторності кожного школяра, співпраці

педагогів і вихованців у вирішенні питань організації життєдіяльності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів; 3) *гуманізація взаємин між дітьми*, яка полягала у створенні в школі-інтернаті атмосфери поваги до людської особистості, вихованні взаємин в учнівському колективі на засадах співпереживання, чуйності, взаємоповаги, взаємодопомоги, вирішенні конфліктів на гуманній основі тощо [3, с. 123–124].

Здійснюючи педагогічну підтримку учнів, педагоги стимулювали у вихованців самопізнання своїх позитивних рис; формування моральних якостей школяра у процесі оцінювання власної поведінки; акцентуючи увагу на позитивних вчинках учнів; підтримувати ініціативу, активність, виявляли довіру до вихованців, формували у школярів віру у власні сили [14, с. 219].

Наступною педагогічною умовою визначили *змістове і методичне забезпечення процесу виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів*. Провідним засобом реалізації цієї педагогічної умови було проведення виховних годин.

Наведемо тематику виховних годин:

1 клас: «Доброта», «Співчуття», «Гуманність», «Хто людям добра бажає, той сам його здобуває», «Подорож до Країни Доброти», «Дар любові», «Вчимося прощати інших», «Турботливість», «Навчаємося піклуватися про інших», «Допомагаємо тваринам і птахам».

2 клас: «Добро і милосердя», «Співчуття і сприяння», «Що таке зло?», «Що таке байдужість?», «Що таке егоїзм?», «Доброта і милосердя врятують світ», «Людина серед людей», «Ми – друзі твої, природо», «Допомагаємо іншим», «Будьмо гуманними».

3 клас: «Людські чесноти – милосердя», «Доброта – це краса людської душі», «Співчуття. Утіха. Утішити – заспокоїти, підтримати, допомогти», «Добро і зло», «Поспішай робити добро», «Ти живеш серед людей», «Милосердя і доброта – людства два крила», «Ми вміємо піклуватися про інших», «Людська святиня».

4 клас. «Поговоримо про гуманність», «Життя людини – найвища

цінність», «Як розділити радість і сум іншої людини?», «Людина приходить у світ до добра», «Не скупімося, люди, на добро...», «Турботливість і байдужість», «Пам'ятай про співчуття і милосердя», «Любов і турбота», «Чужої біди не буває», «Доброту серця – людям» [3; 6].

Кожна тема включала в себе своєрідний теоретичний матеріал, спрямований на поглиблення знань учнів молодшого шкільного віку про гуманність та матеріал для практичної роботи.

Робота проводилась як із усім класом (фронтальна форма роботи), так і з групами учнів молодшого шкільного віку, які створювалися на основі гетерогенного принципу. Зазвичай групи склалися з дітей, які належали до різних рівнів вихованості гуманності, проте не об'єднували в одну групу молодших школярів із середнім і низьким рівнями або лише з низьким рівнем вихованості гуманності. Це давало змогу активізувати учнів молодшого шкільного віку до міжособистісної комунікативної взаємодії, випробувати здобуті теоретичні знання.

Працюючи в групах, учні молодшого шкільного віку надавали дієву допомогу тим, хто її потребує. Під час виконання домашніх завдань висловлювали словесну позитивну оцінку вихованцям, які допомагали іншим без нагадування; аналізували та пояснювали мотиви вчинків однокласників; вправлялися у вираженні співчуття, радощів за когось, подяки; надавали практичну допомогу та турботу оточуючим. Особлива увага приділялась позитивній інтерпретації результатів групової роботи. Для цього використовували прийоми «дзеркало», «подарунки», «даю шанс». Це дозволило вихованцям відчувати себе успішними, захищеними, здатними до відкритого спілкування з педагогами і однолітками. Вихованню в учнів молодшого шкільного віку співчуття, сприяння, співпереживання було присвячено виховну годину на тему «Співчуття і сприяння».

На початку виховної години звернули увагу молодших школярів на записане на дошці висловлювання: «І добро, і зло починається в нашому серці». Після цього повідомили дітям, що на цьому занятті йтиметься про два важливі

поняття, без яких наше життя неможливо собі уявити – це співчуття та сприяння (картки зі словами «співчуття», «сприяння» були прикріплені на дошці).

З метою з'ясування питання «Чи є потрібним у нашому житті співчуття?» дітям було прочитано оповідання В. Сухомлинського «Покинуте кошеня».

Після прослуховування обговорювали зміст твору за наступними запитаннями: Чому кошенятко опинилося на вулиці? Як можна назвати людей, які вигнали тваринку з дому? (Відповіді дітей: ці люди злі, погані, байдужі). Чи можна назвати дійсно добрими тих, хто співчував біді, але йшов собі далі? (Більшість учнів відповіли так: «Ці люди недобрі, вони не допомогли кошеняткові». Були й такі відповіді: «Ці люди добрі, вони ж жаліли кошенятка»). Як вчинила Наталочка? (Наталочка взяла кошеня й понесла додому). Про які риси її характеру ви дізналися? (Учні назвали такі риси характеру, як-от: доброта, доброзичливість, жалісливість, чуйність, гуманність, милосердя, співчуття, небайдужість).

У ході обговорення дійшли висновку, що співчуття – прагнення турбуватися про інших, коли вони потребують допомоги, вміння ставити себе на місце іншого. Людина, яка співчуває, не є байдужою до того, що відчувають оточуючі. Така людина не пройде повз того, кому погано. Співчуття змушує людей робити добрі справи, любити навіть тих, хто їм не подобається. І все це – турбота про тих, кому скрутно.

Отже, співчуття – це прагнення турбуватися про тих, хто потребує допомоги; це вміння бути уважним один до одного. Коли людині сумно, самотньо, вона потребує, щоб її слухали серцем. Що ж це означає? (З учнями молодшого шкільного віку було обговорено лексичне навантаження словосполучення «добре серце»).

Діти мали відповісти на запитання «Як вчиняє людина з добрим серцем?» Наведемо кілька варіантів відповідей учнів молодшого шкільного віку:

«Людина з добрим серцем робить добро, радіє іншим, завжди всім допомагає», «Хоче, щоб його близькі, батьки, друзі, вчителі, незнайомі люди – всі були щасливі», «Завжди допомагає бідним людям, бездомним тваринам» тощо.

Отже, молодші школярі доходили висновку, що любов до людини бере початок у серці, оскільки ним ми відчуваємо один одного, і тоді співчуття є щирим.

З учнями було обговорено поради «Як навчитися слухати співрозмовника». Наведемо їх зміст:

1. Намагайтеся зрозуміти, що відчуває інша людина.

2. Слухайте все, що вам говорять, не зупиняючи і не перериваючи мовця.

3. Уважно та зацікавлено дивіться на свого співрозмовника.

4. Якщо вам важко не думати про сторонні речі, спробуйте уявити собі, що б ви відчували, якби були на місці співрозмовника?

5. Не розповідайте про те, що з вами сталася схожа подія, надайте можливість співрозмовнику говорити і вислухайте все, що він хоче сказати [9, с. 48–49].

Кожне правило обов'язково пояснювали, наводили відповідні приклади.

Увагу дітей було сконцентровано на тому, що важко виявити своє почуття у вчинках. Прагнення допомогти іншому, висловити йому свої щирі почуття називається сприянням.

З метою усвідомлення значення цього поняття учні слухали й обговорювали зміст оповідання В. Сухомлинського «Красиві слова і красиве діло».

Аналіз твору проводили за допомогою таких запитань:

1. Як поспівчували діти змоклому хлопчикові? (Перший хлопець сказав: «Як же ти змок на дощі! Мені жаль тебе...». Другий хлопець теж промовив красиві й жалісливі слова: «Як страшно опинитися в зливу серед поля! Я співчуваю тобі...» А третій – не сказав ні слова, він мовчки зняв із себе сорочку й дав її змоклому хлопчикові).

2. Хто насправді виявив гуманність і співчуття, сприяння? (Третій хлопчик, який не сказав ні слова; проте його дії були найкращою допомогою).

У ході обговорення оповідання дійшли висновку, що сприяння – прагнення віддавати, любити, допомагати.

Наприклад, метою виховної години «Що таке байдужість?» було сформуванню в молодших школярів уявлення про негативну рису характеру – байдужість, – довести її нікчемність; формувати активну життєву позицію; розвивати вміння співчувати, допомагати, активно включатись у події; викликати бажання піклуватися про інших.

Заняття розпочалося з розповіді педагога про таку негативну рису характеру як байдужість. Ми звертали увагу дітей на те, що нас оточують різні люди: пихаті й веселі, щасливі й не дуже, горді й такі, що завжди плазують, добрі й злі, черстві та м'якосерді, байдужі та безсердечні: «Справді, на світі є різні люди, з різними натурами, характерами, інтересами та смаками. А все ж таки хочеться вірити, що більшість людей – хороші. Є байдужі люди, які думають лише про своє благополуччя. Байдужа людина не вміє порадити за іншу чи посипчувати в горі, оскільки вона думає лише про себе, про своє благополуччя».

З учнями молодшого шкільного віку було проаналізовано зміст висловлювання Ю. Фучіка: «Не бійтеся друзів: найбільше, що вони можуть зробити, – це зрадити вас. Не бійтеся ворогів: найбільше, що вони зможуть зробити, – це вбити вас. Бійтеся байдужих: це з їхньої мовчазної згоди відбуваються у світі і зрада, і вбивство, і всі нещастя на Землі».

Отже, виховання негативного емоційного ставлення до байдужості розпочиналося з формування в дітей обурення щодо цього негативного явища. При цьому наголошували на тому, що здійснювати опір злу можуть тільки справедливі й мужні люди. Таким чином, діти доходили висновку, що в житті немає місця для байдужості.

Учням молодшого шкільного віку було запропоновано послухати оповідання В. Сухомлинського «Байдужість». Його обговорення здійснювалося

через наступні запитання: Кого з дівчат можна назвати байдужою? Чому? (Галю, тому що вона не допомагала бабусі, вважала її чужою). Як Ніна піклувалася про бабусю? (Привітала самотню бабусю із днем народження).

У ході обговорення оповідання «Байдужість» діти прийшли до висновку, що старість потребує поваги та пошани. Було зазначено, що в моральному кодексі школи В. Сухомлинського серед десяти «Не можна» були й такі заборони, що стосуються даного питання:

– не можна сміятися над старістю і старими людьми – це величезне блюзнірство;

– не можна сперечатися із шановними та дорослими людьми, особливо зі старими;

– не можна залишати самотню стару близьку людину, якщо в неї нема нікого, крім тебе.

Учні записували й обговорювали визначення байдужості, ворогів байдужості, кредо байдужого, як-от:

– байдужість – нечуйність, нечутливість, бездушність, безсердечність, безжалісність, немилосердність, неповага;

– вороги байдужості – гуманність, турбота, милосердя, чуйність, чутливість, добро [8, с. 89];

– кредо байдужого: «моя хата скраю», «все байдуже», «все до лампочки», «хоч трава не рости», «ні жарко, ні холодно», «наплювати», «начхати», «і горя мало», «хоч гопки скочить», «що мені до того...»

З метою закріплення уявлення про таку негативну рису характеру як байдужість із вихованцями проводили гру «Доповни речення». Так, учням молодшого шкільного віку було запропоновано доповнити речення. Наприклад:

– Василь байдужий, бо... (наведемо відповіді дітей: «нікому ніколи не допомагає», «нікого не жаліє», говорить: «А мені що з того?», «Наплювати», «Начхати», «Кому потрібне чуже горе»);

– Ганна милосердна, бо... (відповіді дітей: «вона завжди турбується про тварин», «вона добра», «допомагає товаришам», «турбується про інших

людей», «чуйна людина», «ніколи не лишає у біді своїх друзів», «радіє успіхам інших», «виявляє повагу до людей»).

Наприкінці заняття учням молодшого шкільного віку було запропоновано плакат із надписом:

Діти! Запам'ятайте на все життя прості істини:

1. Будь спостережливий. Умій спостерігати і бачити красу в усьому.
2. Люби наш чарівний світ і все, що прийшло на цю землю жити.
3. Будь уважний до людей, вчися допомагати їм у міру своїх можливостей.
4. Ніколи не проходь осторонь чужої біді.
5. Ніколи не живи за гаслом: «Моя хата скраю, нічого не знаю». Знай, що український народ засуджує і висміює таких людей.
6. Кожен раз, дивлячись на якісь непристойні вчинки людей, постав себе на місце жертви, відчуй той біль та зроби висновки.
7. Будь активним, не проходь байдуже повз красу світу та його найменший біль.
8. Пам'ятай, що байдужість – це не заслуга, а убогість душі [26, с. 94].

У процесі дослідження молодших школярів шкіл-інтернатів було ознайомлено із життям великих гуманістів, а саме: Матері Терези, Єфросинії Полоцької, Федора Гааза, Альберта Швейцера. Так, під час проведення виховної години «Не скупімося, люди, на добро...» четвертокласників було ознайомлено із прикладом справжнього служіння людям, яким є Мати Тереза. За допомогою наведених нижче запитань давали дітям можливість висловити свої думки про цю легендарну особистість:

1. Якою була головна мета життя Матері Терези?
2. Якою, на думку Матері Терези, повинна бути любов до людей?
3. Чому створений нею Орден Милосердя отримав таку назву?
4. Які головні риси притаманні сестрам Ордену Милосердя?
5. Що, на вашу думку, означає поняття «гуманне ставлення до оточуючих?»

Вагоме місце відводили розвитку емпатії, виявленню гуманності, співчуття, співпереживання, чуйності, турботи про оточуючих, любові до ближніх, наданню безкорисливої допомоги, виявленню альтруїстичних форм поведінки.

Наступною педагогічною умовою визначили *залучення учнів молодшого шкільного віку до гуманістично спрямованої діяльності*.

Організуючі діяльність учнів, ми враховували, що діяльність та відносини, що складаються в процесі її виконання позитивно впливають на особистість у тому випадку, якщо цей вплив приймається нею і проникає у її потребово-мотиваційну сферу. У свою чергу, це відбувається лише за умови, якщо включення у діяльність та спілкування сприяє тією чи іншою мірою задоволенню певних особистісних потреб, інтересів та запитів самого учасника діяльності [17, с. 119].

У молодшому шкільному віці провідною є навчальна діяльність, яка організовується в школах-інтернатах на уроках та під час самопідготовки. Навчальна діяльність дає можливість дітям не тільки засвоювати знання про навколишній світ, інших людей і власну особистість, розвивати інтереси та пізнавальну активність, а й створює умови для групової роботи на уроці та під час самопідготовки, яка відбувається в атмосфері узгодженої взаємодії учнів, що створює підґрунтя для виникнення відносин відповідальної залежності, взаємоконтролю, підвищує мотивацію й формує колективістські взаємовідносини зазначеного вище контингенту учнів.

Кожний вид діяльності – навчальна, ігрова, трудова, ціннісно-орієнтаційна, художньо-естетична, екологічна, комунікативна, спортивна, туристсько-краєзнавча, громадсько-суспільна – являє собою потенційні можливості щодо виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів. Зважаючи на проблему нашого дослідження, основними видами позаурочної діяльності для молодших школярів обрали такі: ігрову, трудову, громадсько-соціальну.

Цей вибір зумовлювався тим, що всі названі види діяльності, зазвичай,

здійснюються колективно або групами. Стимулюючи міжособистісне спілкування, вироблення в учнів вміння сприймати й розуміти емоційний стан інших людей [4, с. 26].

У процесі ігрової діяльності в учнів молодшого шкільного віку інтенсивно розвивається здатність до співчуття та співпереживання, оскільки саме з ігровою діяльністю пов'язана здатність дитини приймати позицію іншої людини, переживати за неї; програвати варіанти взаємин з оточуючими [27, с. 75].

Спільна гра спонукає молодших школярів урахувувати точку зору інших учасників цієї діяльності, узгоджувати свої дії один з одним.

Трудова діяльність учнів шкіл-інтернатів створює сприятливі умови для виховання моральних якостей, у тому числі й гуманності. Так, самообслуговування, суспільно корисна праця в школі-інтернаті передбачає виконання доручень, участь у чергуваннях, працю на користь оточуючих людей. Отже, трудова діяльність не тільки стимулює вироблення в учнів молодшого шкільного віку трудових умінь і навичок, а й сприяє формуванню таких важливіших моральних якостей як гуманність, милосердя, взаєморозуміння, взаємодопомога, співчуття, турботливе ставлення до оточуючих тощо.

Громадсько-суспільна діяльність створює сприятливі умови для розвитку в учнів молодшого шкільного віку організаторських і комунікативних навичок, а саме: залучає їх до системи соціально орієнтованого спілкування, суспільно значущих справ; сприяє вихованню здатності розуміти іншу людину, перейматися її турботами, хвилюваннями, інтересами, допомагати їй; забезпечує формування ціннісного ставлення до інших людей [3, с. 134; 29; 30; 32].

Так, було використано наступні види діяльності, які спрямовані на виявлення турботи про інших: 1) навчальна взаємодопомога (під час самопідготовки); 2) суспільно корисна діяльність завдяки якій учні молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів набували досвіду безкорисливої турботи про середовище, що оточує (прибирання території, шкільних приміщень,

спортивного майданчика школи-інтернату, самообслуговування в їдальні; участь у природоохоронній діяльності, впорядкування й озеленіння території школи-інтернату, догляд за закріпленими ділянками, діяльність «зелених патрулів»); 3) колективна праця для інших людей, свята, концерти, конкурси; 4) допомога хворим літнім людям, подарунки солдатам.

Ці види діяльності сприяли розвитку в учнів потреби в благополуччі оточуючих.

Під час проведення дослідно-експериментальної роботи були використані сюжетно-рольові ігри, ігри-драматизації.

Наприклад, у ході гри «Ми йдемо на день народження» розігрувалися такі сценки:

«У Катрусі день народження. Дзвонять – входять п'ятеро гостей, вітають, віддають подарунки. Побачивши книгу, дівчинка говорить: «Така вже в мене є...» Взяла коробку цукерок і кинула: «Мені такі не подобаються». Після розігрування сценки дітям було запропоновано вказати на помилки, яких припустилася іменинниця.

Або ще така ситуація, яка розігрувалася у з учнями в ході бесід «Якщо ви ввічливі».

«Повільно важкою ходою людини, що втомилася за день, іде вчителька. В одній руці у неї важкий портфель, а в другій – сумка з продуктами. Вчительку наздоганяє, весело посвистуючи, учень її класу. Зупиняється, і, ледь доторкнувшись шапки, люб'язно, ввічливо вітається і біжить далі. Вчителька продовжує свій шлях».

Після розігрування сценки дітям поставили запитання: «Чи ввічливий цей хлопчик?»

У результаті обговорення був зроблений правильний вибір: хлопчик повинен був не тільки ввічливо привітатися, а й допомогти вчительці. Якщо ж він поспішав – треба було вибачитися, що не може допомогти, і сказати причину. Дітям пропонувалося розіграти обидві ситуації: тепер їхня гра виконувала позитивну функцію закріплення правильних форм поведінки [23].

Учні молодшого шкільного віку разом з педагогами читали й обговорювали літературні твори: 1) *українські народні казки* («Лис Микита», «Котигорошко», «Ведмежа лапа», «Про сімох братів гайворонів та їхню сестру», «Про вірного товариша», «Мудрий Іванко», «Названий батько», «Баба жемруца», «Калинова сопілка»); 2) *оповідання* (Ф. Достоєвського «Хлопчик у Христа на ялинці», О. Купріна «Чудовий лікар», О. Толстого «Топор», Л. Толстого «Пташка», В. Осєєвої «Сини»); 3) *казки* (В. Катаєв «Цвітик-семицвітик», Ш. Перро «Попелюшка», О. Толстой «Айога», О. Уальд «Хлопчик-зірка», Г. Андерсен «Янгол», «Дівчинка, яка наступила на хліб», М. Шапіро «Милосердя»); 4) *вірші* (І. Драч «Милосердя», О. Копинський «Свята правда», Ду Фу «Худа шкапа» тощо).

Працюючи над літературними творами ми дотримувались наступних етапів роботи: 1) підготовка до сприймання твору; 2) ознайомлення із змістом; 3) з'ясування емоційного впливу твору; 4) аналіз моральних якостей героїв; 5) з'ясування мотивів учинків героїв; 6) з'ясування ставлення дітей до вчинків героїв; 7) виявлення зв'язків із життям та моральним досвідом учнів; 8) узагальнення моральних знань і суджень [7, с. 142].

При цьому особливу увагу звертали на моральні прояви поведінки героїв, порівнювали їх характери і вчинки, проводили аналогії. За допомогою наведених нижче запитань намагалися організувати умови для висловлювань молодших школярів, а саме: «В якому місці оповідання ви відчували особливо сильне хвилювання?», «За кого хвилювалися? Через що хвилювалися?» «За кого з героїв твору ти хвилювався більше? Чому?» [3, с. 158]. При цьому особливу увагу звертали на моральні прояви поведінки героїв, порівнювали їх характери і вчинки, проводили аналогії.

За допомогою наведених нижче запитань намагалися організувати умови для висловлювань молодших школярів, а саме: 1) в якому місці оповідання ви відчували особливо сильне хвилювання? За кого хвилювалися? Через що хвилювалися? За кого з героїв твору ти хвилювався більше? Чому?

Наприклад, перед читанням вірша китайського письменника Ду Фу «Худа

шкапа» учням молодшого шкільного віку було повідомлено, що Ду Фу жив у VIII столітті, у часи великої смуги, коли відбувалося нашествя варварів-тюрків на Китай. Тоді цілі провінції на півночі країни були вирізані, пограбовані, спалені. Автор вірша з великим болем ставився до будь-якого страждання. Після читання вірша діти мали відповісти на наступні запитання: яким на вигляд був старий кінь? Що сталося з конем? Що очікувало старого коня? Про що говорить погляд старого коня? Хто пожалів старого коня? Чи співчуваєш ти старому коневі?

Використання літературних творів морального змісту дозволили значно збагатити власний досвід учнів молодшого шкільного віку емоційно-значущими ситуаціями, розширити їх уявлення про гуманність, милосердя, чуйність, співчуття літературних героїв.

Учням молодшого шкільного віку пропонували переглянути й обговорити такі казки та мультфільми, як-от: «Маша та ведмідь», «Свинка Пепа», «Цвітик-Семіцвітик», «Морозко», «Попелюшка», «Вінні Пух та всі, всі, всі», «Пригоди Кота Леопольда», «Дванадцять місяців», «Три горішки для Попелюшки тощо. Це сприяло, на нашу думку, розширенню уявлень дітей про гуманність, співчуття, доброту, чуйність, турботу; виробленню вмінь співвідносити свою поведінку із поведінкою героїв казок і мультфільмів [3, с. 159].

Реалізація наступної педагогічної умови – *підвищення рівня готовності педагогів шкіл-інтернатів до виховання гуманності в учнів* відбувалося шляхом проведення занять: лекції: «Сутність і структура гуманності у молодших школярів», «Форми і методи формування гуманності у молодших школярів шкіл-інтернатів»; інтерактивні заняття: «Специфіка виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів», «Методика діагностування рівнів вихованості гуманності у молодших школярів шкіл-інтернатів», «Школа без агресії».

Наприклад, у процесі проведення заняття «Школа без агресії» педагогам шкіл-інтернатів було запропоновано дотримуватися наступних правил побудови життєдіяльності школи-інтернату без агресії:

- сприяйте виявленню взаємної відкритості, відвертості;
- допоможіть вихованцю зрозуміти власну цінність через відчуття довіри, поваги, любові, розвитку в нього почуття гідності;
- виявляйте турботу і любов до дитини [15, с. 50].
- забезпечте вихованцю емоційний комфорт у школі-інтернаті, для цього будьте другом для школяра, враховуйте його індивідуальні здібності та властивості характеру; виявляйте любов, чуйність, вимогливість, співпереживання, турботу, терпимість;
- демонструйте повагу, ціннісне ставлення до учня, віру в його можливості;
- прийміть за головний засіб взаємного впливу діалогову форму спілкування з дітьми, уміння говорити по-дружньому, уміння слухати;
- сприяйте формуванню у школі-інтернаті гуманних відносин, не припускайте приниження гідності вихованців [39, с. 230–231].

Проведення занять з педагогами шкіл-інтернатів сприяло поглибленню їхніх знань щодо сутності гуманності та особливостей її виховання у зазначеного контингенту учнів; оволодінню педагогами методикою діагностування рівнів вихованості гуманності у молодших школярів; оволодіння формами і методами виховання гуманності у молодших школярів шкіл-інтернатів.

Висновки. У процесі реалізації педагогічних умов виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів використовували комплекс форм, як-от: виховні години, бесіди за сюжетами казок, оповідань, фільмів і прочитаних книг, розігрування ситуацій, орієнтованих на констатацію емоційних станів людини, проектну діяльність, свята, концерти, конкурси, виставки малюнків, екскурсії, тощо сукупність методів: бесіди, розповіді, роз'яснення, переконування, приклад, вправи (на вироблення вмінь сприймати і розуміти емоційний стан іншої людини, емпатійного відгуку, емоційної децентрації), педагогічна вимога, доручення (групові й індивідуальні), привчання, розв'язування життєвих ситуацій,

сюжетно-рольові ігри, рольові ігри, ігри-драматизації.

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних пошуків розв'язання проблеми. Подальшого вивчення потребує питання здійснення спеціальної підготовки педагогів інтернатних закладів щодо виховання гуманності в молодших школярів.

Література

1. Безкоровайна О. В., Павлюк Г. С. Технологія формування гуманної спрямованості молодших школярів // Innovative processes in education: Collective monograph. – АМЕЕТ Sp. z o.o., Lodz, Poland, 2017. Р. 16–25.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Київ: Либідь, Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. 2003. 342 с.
3. Вишнівська Н. В. Виховання милосердя в учнів молодшого шкільного віку у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів: дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2015. 311 с.
4. Вишнівська Н. В. Характеристика педагогічних умов виховання милосердя учнів молодшого шкільного віку у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*: зб. наук. праць. Вип. 49, КНЛУ, 2014. С. 22–26.
5. Вишнівська Н. В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до виховання милосердя у молодших школярів. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія.» К.: Міленіум, 2017. Вип. 259. С. 34–40.
6. Вишнівська Н. В. Виховуємо милосердя (науково-методичний посібник для педагогів початкової школи загальноосвітніх шкіл-інтернатів) Хмельницький: ХмНЦП, 2014. 85 с.
7. Глінчук Ю. О. Виховання милосердя у дітей молодшого шкільного віку в умовах кардіоревматичного санаторію: дис. ... канд. пед. наук. Вінниця, 2011. 225 с.
8. Година спілкування. 1 клас / упоряд. М. О. Володарська. Х.: Видавництво «Ранок», 2011. 160 с.
9. Голуб О. В. Формування самостійності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів для дітей-сиріт у позаурочній діяльності: дис. ... канд. пед. наук. Бердянськ, 2004. 253 с.
10. Грядова В. В. Что такое сочувствие и содействие. Початкове навчання та виховання. № 14–15 (198–199), 2009. С. 48–49.
11. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4-х т. Москва: ГНС, 1955. Т. 3. 555 с.
12. Канішевська Л. В. Виховуємо соціально зрілу особистість: науково-методичний посібник для педагогів інтернатних закладів. Київ: Інститут проблем виховання АПН України, 2009. 158 с.
13. Канішевська Л. До питання формування несприйнятливості до вживання ПАР у старших підлітків як напрям формування безпеки життя // Ціннісні засади реалізації ідей Нової української школи: матеріали наук.-практ. конф. (м. Біла Церква, 12 березня 2019 р.). Біла Церква: КНЗ КОР КОПОПК. 2019. С. 62–66.
14. Канішевська Л. В. Дослідження проблеми виховання соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів. *Педагогічний альманах*: зб. наук. праць. Херсон КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2012. Вип. 16. С. 213–220.
15. Канішевська Л. В. Концептуалізація проблеми підготовки старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів до самостійного життя. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: «Педагогіка. Психологія. Філософія». Київ: Міленіум, 2015, Вип. 220. С. 47–55.
16. Канішевська Л. В. Крокуємо до соціальної зрілості: наук.-метод. посіб. Київ: Ін-т

проблем виховання НАПН України, 2011. 175 с.

17. Канішевська Л. В. Організація соціально-культурної діяльності старшокласників з формування соціального досвіду. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Кіровоград : ТОВ "Імекс-ЛТД", 2010. Вип. 14. Кн. 1. С. 116–124.

18. Канішевська Л. В. Педагогічні основи виховання соціальної зрілості учнів старших класів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків. К. : СтилоС, 1998. 163 с.

19. Канішевська Л. В. Підготовка старшокласників шкіл-інтернатів до життєдіяльності у відкритому суспільстві (вихідні концептуальні положення). *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, 2011. Вип. 15. Кн 2. С. 88–97.

20. Канішевська Л. В. Реалізація педагогічних функцій загальноосвітніх шкіл-інтернатів у контексті підготовці вихованців до самостійної життєдіяльності. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Кіровоград : Імекс – ЛТД, 2012. Вип. 16, Кн. 1. С. 84–91.

21. Канішевська Л. В. Специфіка виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів. *Молодь і ринок*. № 11(154), 2017. С. 12–16.

22. Канішевська Л. В. Специфіка виховання соціальної зрілості учнів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт. *Соціологія : теорія, методика, маркетинг*, 1999. Вип. 4. С. 77–84.

23. Канішевська Л. В. Формування гуманних відносин учнів I–IV класів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, у позаурочній діяльності : дис ... канд. пед. наук. Київ, 1995. 164 с.

24. Канішевська Л. В. Формування життєвої компетентності підлітків шкіл-інтернатів. *Нові технології навчання*. 2006. № 4. С. 212–220.

25. Кравець Н. П. Формування основ духовності у розумово відсталих підлітків на уроках літературного читання. Теоретико-методичні основи виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. Вип. 17. Кн. I. С. 363–371.

26. Красоткіна Н. Г. Виховні бесіди у початкових класах. Тернопіль: Мандрівець, 2008. 176 с.

27. Овчаренко Е. Р. Совместная деятельность как условие развития эмпатии у детей 6–7 лет в общеобразовательном учреждении : дисс. ... канд. пед. наук. Волгоград, 2003. 224 с.

28. Павлюк Г. С., Безкоровайна О. В. Інтерактивні форми та методи виховання гуманності в дітей молодшого шкільного віку у контексті розвитку культури спілкування // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. пр. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2014. Випуск 8 (51).

29. Петько Л. В. Новорічний позакласний захід «Happy New Year!». *Іноземні мови: наук.-метод. журн. / засн. Київський лінгвістичний університет і вид-во «Ленвіт»* ; гол. ред. С.Ю.Ніколаєва. – Київ: Вид-во «Ленвіт», 2008. № 3. С. 69–71. URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7880>

30. Петько Л. В. Педагогічні та виховні ідеї В. О. Сухомлинського у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету. *Наукові записки*. Серія "Психолого-педагогічні науки" (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є.І.Коваленко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. № 3. С. 181–187.

31. Петько Л. В. Стимулювання творчих здібностей підлітків засобами втілення образу казкового персонажу // Лялька як знак, образ, функція: Матер. всеукр. наук.-практ. конф. «Другі Марка Грушевського читання» / за ред. О. С. Найдена. – Київ: ВД «СтилоС», 2010. С. 200–204

32. Петько Л. В., Верезій В. Ф. Підліток у різновіковому загоні. *Рад. школа*. 1989. № 11. С. 6–12.

33. Сойчук Р. До проблеми сутності смисложиттєвих цінностей особистості. *Сучасні*

- інформаційні та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. – Київ - Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018. № 51. С. 70–82.
34. Сойчук Р. Національні цінності як регулятор національного самоствердження особистості. *Нова педагогічна думка*. 2015. № 2. С. 153 – 158.
35. Толкачова А. С. Формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів : дис. ... канд. пед. наук. Бердянськ, 2014. 329 с.
36. Хуанхо А. А. Организационно-педагогические условия социально-педагогической поддержки детей – социальных сирот : дисс. ... канд. пед. наук. Майкоп, 2006. 245 с.
37. Bodnarchuk O., Bodnarchuk O., Ersozoglul, R., Kanishevskal., Pet'kol., Turchynovagal., Vyshnivskagal. Model of Entrepreneurial Corporate Education and Prospects of Professional Development of Managers in Ukraine. *Journal of Entrepreneurship Education (JEE)*. USA. 2019. Vol. 22 Issue 2.
38. Dmytrenko Christina, Pet'ko Lyudmila. Culture Values and Modern Society // Бъдещето въпроси от света на науката – 2013: Тр. за 9 Междунар.научна практична конф., 17–25 декември 2013 ; ред. Милко Тодоров Петко. Т. 28. Психология и социология, 2013. – София : «БялГРАД-БГ» ООД. С. 68–69
39. Kanishevskal., Vyshnivskagal. Training of pedagogues of boarding schools for education of mercy among primary school students. *Professional development of the teacher in the light of European integration processes: collective monograph / in the sciences*. edit prof. Ts vetkova Hanna/ Hameln: InterGING, 2019. P. 218–233.
40. Kravets N. P. Reading book as effective means to the formation readers' skills of mentally retarded pupils // Prospects for development of education and science: Collection of scientific articles – Academic Publishing House of the Agricultural University Plovdiv, Bulgaria, 2016. P. 314–317.
41. Kravets Nina. Preparing mentally retarded teenagers at Literature lesson for creative activities // Topical issues of contemporary science: Collection of scientific articles. – C.E.I.M., Valencia, Venezuela, 2017. P. 192–196.
42. Matviienko Olena. Social and educational causes of deformation in the moral development of children of primary school age // Economics, management, law: problems of establishing and transformation: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. – Al-Ghurair Printing & Publishing LLC, Dubai, UAE, 2016. P. 382–386.
43. Matviienko Olena. The influence of socio-political changes in society on the moral development of primary school age children // Economics, management, law: realities and perspectives: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. – Les Editions L'Originale, Paris, France. 2016. – P. 459-463.
44. Pavlyuk Galina. The formation of humane orientation in primary school children as pedagogical problem. *Intellectual Archive*. – Toronto: Shiny Word.Corp. (Canada). 2016. November/December. Vol. 5. No. 6. PP. 63–70.
45. Pet'ko Lyudmila. The “Case Study “Method as Means of Formation of a Professionally Oriented Foreign Language” Teaching Environment in University Conditions. *Intellectual Archive*. 2015. Vol. 4. No. 4. P. 48–65.
46. Sabat N., Ersozoglul R., Kanishevskagal., Pet'kol., Spivak Y., Turchynovagal., Chernukhagal., N. Staff development as a condition for sustainable development entrepreneurship. *Journal of Entrepreneurship Education*, 2019. Vol. 22 (S1).
47. Soichuk R. Theoretical and applied foundations of school youth national selfassertion education in extracurricular activity. – Kelm : scientific issuen of knowledge, education, law management / Fundacja Oswiata i Nauka Bez Granic PRO FUTURO. № 3 (11). 2015. S. 315–321.
48. Zhuravel Maria, Pet'ko Lyudmila. Behavioural Disorders in Child // Kluczowe aspekty naukowej działalności – 2014: materiały X Międzynarodowej naukowim-praktycznej konferencji (07–15 stycznia 2014 roku) ; redaktor naczelna prof. dr hab. Sławomir Górniak. Volume 14. Psychologia i socjologia. – Przemysł: Nauka i studia, 2014. S. 56–58.

Анотації

УДК 37. 018. 32. 091. 33 – 027.22. 015. 31 : 177.72]–053.5

Канишевська Л. В., Вишнівська Н. В. Педагогічні умови виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів.

Здійснено аналіз педагогічної літератури з проблеми виховання гуманності у молодших школярів; визначено специфічні фактори виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Обґрунтовано педагогічні умови виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів, до яких належать: гуманізація взаємин у системі «педагог–учень», «учень–учень»; змістове і методичне забезпечення процесу виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів; залучення учнів молодшого шкільного віку до гуманістично спрямованої діяльності; підвищення рівня готовності педагогів шкіл-інтернатів до виховання гуманності в учнів.

Ключові слова: гуманність, учні молодшого шкільного віку, педагогічні умови, школи-інтернати, специфіка виховання гуманності, позаурочна діяльність.

Канишевская Л. В., Вишневская Н. В. Педагогические условия воспитания гуманности у учащихся младшего школьного возраста во внеурочной деятельности школ-интернатов.

Осуществлен анализ педагогической литературы по проблеме воспитания гуманности у младших школьников; определены специфические факторы воспитания гуманности у учащихся младшего школьного возраста общеобразовательных школ-интернатов.

Обоснованы педагогические условия воспитания гуманности у учащихся младшего школьного возраста во внеурочной деятельности школ-интернатов, к которым относятся: гуманизация взаимоотношений в системе «педагог–ученик», «ученик–ученик»; содержательное и методическое обеспечение процесса воспитания гуманности у учащихся младшего школьного возраста во внеурочной деятельности школ-интернатов; вовлечение учащихся младшего школьного возраста в гуманистически направленную деятельность; повышение уровня готовности педагогов школ-интернатов к воспитанию гуманности у учащихся.

Ключевые слова: гуманность, учащиеся младшего школьного возраста, педагогические условия, школы-интернаты, специфика воспитания гуманности, внеурочная деятельность.

Kanishevskaya L. V., Vishnivska N. V. Pedagogical conditions of primary school students' humanity education in extracurricular activities at boarding schools.

The analysis of pedagogical literature on the problem of education of humanity in younger students is carried out; specific factors of education of humanity in primary school pupils of general boarding schools have been determined.

The pedagogical conditions for the education of humanity in elementary school students in the extracurricular activities at boarding schools, which include: humanization of relationships in the system "teacher-student", "student-student"; meaningful and methodological support of the process of education of humanity in primary school students in the extra-curricular activities of boarding schools; involvement of elementary school students in humanistic activities; raising the level of readiness of boarding school teachers to educate humanity in students.

Key words: humanity, elementary school students, pedagogical conditions, boarding schools, specificity of humanity education, extra-curricular activities.